

SZENT ATANÁZ GÖR. KAT. HITTUDOMÁNYI FŐISKOLA

INSTITUTUM SANCTO ATHANASIO NOMINATUM

ATHANASIANA

58

Nyíregyháza
2025

ATHANASIANA
a Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola folyóirata

Főszerkesztő:
Véghseő Tamás

A szerkesztőbizottság tagjai:
Dobos András, Görföl Tibor, Garai Péter, Odrobina László, Szilágyi Barnabás,
Németh István, Földvári Katalin, Szegvári Zoltán

A folyóirat Tudományos Tanácsadó Testületének tagjai:
S.E.R. Dr. Orosz Atanáz, megyéspüspök, Miskolci Egyházmegye
S.E.R. Dr. Martos Balázs Levente, segédpüspök, rektor, Központi Papnevelő Intézet,
Prof. Baán István, professor emeritus, Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola
Prof. Dolhai Lajos, rektor, Egri Hittudományi Főiskola
Prof. Kustár Zoltán, tanszékvezető egyetemi tanár, Debreceni Református Hittudományi
Egyetem, Őszötvetségi Tanszék
Prof. Thomas Mark Németh, tanszékvezető egyetemi tanár, Bécsi Egyetem, Teológiai Kar,
Történeti Teológiai Intézet
Prof. Puskás Attila, tanszékvezető egyetemi tanár, Pázmány Péter Katolikus Egyetem,
Hittudományi Kar
Prof. Em. Szentmártoni Mihály SJ, professor emeritus, Pontificia Università Gregoriana
Prof. Várnai Jakab, tudományos munkatárs, Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola

A szerkesztőség címe:
Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola
H 4400 Nyíregyháza
Bethlen G. u. 13–19.
Tel./Fax: +36/42/597-600
www.szentatanaz.hu/ / athanasiana.kiadvanyok@szentatanaz.hu

Postacím:
H-4401 Nyíregyháza, Pf. 303.

Felelős kiadó:
Galambvári Péter mb. rektor

© Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola, 2025

ISSN 1219-9915

Megrendelhető a fenti címek bármelyikén
Az egyes számok ára: 1.000 Ft

Az apostoli kormányzó és az exarcha a Keleti Kódexben és a Magyarországi Sajatjogú Metropolitai Egyház részleges jogának szövegtervezetében

TARTALOM: 1. Bevezetés; 2. Az apostoli kormányzó a hatályos keleti Törvénykönyvben; 3. Az apostoli kormányzó a Magyarországi Sajatjogú Metropolitai Egyház részleges jogának szövegtervezetében; 4. Az exarcha a hatályos keleti Törvénykönyvben; 4.1. Az exarchátus fogalma; 4.2. Az exarchátus alapítása; 4.3. Az exarcha hatalma; 4.4. A helynök kinevezésének lehetősége az exarchátusokban; 4.5. Az exarchátusi szék akadályoztatása és megüresedése; 5. Az exarcha és az exarchátus a Magyarországi Sajatjogú Metropolitai Egyház részleges jogának szövegtervezetében

1. Bevezetés

Éppen száz éve, 1925. október 27-én kezdte meg Papp Antal címzetes érsek, apostoli kormányzó az eperjesi és munkácsi egyházmegyék Magyarországon fekvő parókiáiból alakított Apostoli Kormányzóság vezetését, illetve a jelzett terület görögkatolikus híveinek főpásztori kormányzását. A Miskolci Apostoli Kormányzóság, későbbiekben Miskolci Apostoli Exarchátus¹ élén Papp Antalt követte Szántay-Szémán István, Dudás Miklós, Timkó Imre, Keresztes Szilárd, Kocsis Fülöp, majd pedig Orosz Atanáz.

1 Az apostoli kormányzó, illetve az apostoli exarcha terminológiához lásd: Szabó Péter: „Exarchátus és kormányzóság, valamint az élükön álló főpásztorok Fogalmi tisztázások a hazai görögkatolikus szóhasználatához”, *Athanasiana*, Nyíregyháza 2020. 185–204.

A száz év alatt egymást váltó főpásztorok különböző egyházi hivatalt viseltek, így jogkörük is eltérő mértékű volt. Papp Antal apostoli kormányzó, majd exarchaként² az eparchiás püspök jogaival és kötelezettségeivel bírt,³ Szántay-Szémán István konzultori helynökként apostoli kormányzói jogkörrel volt felruházva. Dudás Miklós,⁴ Timkó Imre és Keresztes Szilárd oldallagos kormányzást biztosító apostoli kormányzók voltak. Kocsis Fülöp szintén apostoli kormányzóként vezette a széküresedésben⁵ lévő Exarchátust, mely sede vacante helyzet csak Orosz Atanáz exarchává való kinevezésével szűnt meg.⁶ A különböző egyházi hivatalokhoz tartozó eltérő jogkörök pontos beazonosításához elengedhetetlen az apostoli kormányzóra és az exarchára vonatkozó, Keleti Kódexben található közös jog és Magyarországi Sajátjogú Metropolitai Egyház részleges jogában található jogszabálytervezetek bemutatása.

- 2 Az *Annuario Pontificio* szerint Papp Antal érsek neve mellett – úgy tűnik, első alkalommal 1941-ben – már nem „apostoli kormányzó”, hanem „apostoli exarcha” megjelölés áll. „Esarca apostolico S.R. Rma monsig. Antonio Papp Archiv. tit. di Cisico. Residenza: in Hunyadi utca 3, Miskolc, Ungheria.” Vö. *Annuario Pontificio* 1941, 545., 546.
- 3 „...cum omnibus iuribus, praerogativis et obligationibus Episcopis residentialibus propriis...” Vö. *Francesco Marmaggi prágai nuncius dekrétuma a munkácsi püspöki széke megüresedéséről, Papp Antal érseki kinevezéséről, a Magyarországon maradt eperjesi és munkácsi parókiák apostoli kormányzóságba sorolásáról és Papp Antal érsek apostoli kormányzói kinevezéséről*. A dekrétum szövege: Véghseő Tamás (szerk.): *Források a magyar görögkatolikusok történetéhez 4 (1917–1925)*, Nyíregyháza 2020, 657.
- 4 Mindazon felhatalmazásokkal, melyek ehhez a hivatalhoz tartoznak. Vö.: „...cum omnibus facultatibus huic muneris adnexis, donec a S. Sede aliter provisum fuerit.” Lásd: Mindszenty József bíboros, hercegprímás, esztergomi érsek 1946. október 14-én írt, 5978/1946. számú levele Dudás Miklós hajdúdorogi püspökhöz.
- 5 „...eum nominavit Administratorem Apostolicum sede vacante Exarchatus Apostolici Miskolcensis.” Lásd: A Keleti Egyházak Kongregációja 2008. május 2-án, 37/2008. szám alatti dekrétuma Kocsis Fülöp kinevezéséről.
- 6 „...Mínthogy tehát a Miskolci Exarchátusnak a szent dolgok tekintetében nincs előljárója, (...) Téged a Miskolci Exarchátus apostoli exarchájává, valamint paniumi címzetes püspökké nevezünk ki.” Vö.: Orosz Atanáz apostoli exarcha kinevező bullája. (2011. március 5.)

2. Az apostoli kormányzó a hatályos keleti Törvénykönyvben

A régi keleti alkotmányjogot is tartalmazó *Cleri Sanctitati*⁷ tíz kánon erejéig foglalkozott az apostoli kormányzó jogi figurájával.⁸ A CS 352. kánonja meghatározta, hogy az apostoli kormányzó akár betöltött, akár széküresedésben lévő egyházmegyéhez kaphat kinevezést az Apostoli Szentszéktől, mégpedig súlyos és különleges okok miatt, ideiglenes vagy állandó jelleggel. Ez utóbbi különbségtételnek nagy jelentősége volt a régi keleti jogban, hiszen amennyiben a kinevező levél csak általánosságban adta meg a hivatallal járó jogokat és kötelezettségeket,⁹ akkor az állandó jelleggel kinevezett apostoli kormányzó az eparchiás püspök jogaival és kötelezettségeivel bírt, míg az ideiglenesen kinevezett apostoli kormányzó – leszámítva az egyházmegye látogatása és a népért felajánlandó Szent Liturgiára vonatkozó előírásokat – széküresedés idején az eparchiát vezető kormányzó¹⁰ jogaival és kötelezettségeivel bírt. Azaz, ha a kinevező levél kifejezetten másként nem rendelkezett, a kinevezés időbelisége, *permanens*¹¹ vagy *ad tempus*¹² jellege döntötte el az apostoli kormányzó jogi mozgásterét. A hatályos jogban, általában az egyházi hivatalokkal kapcsolatban, ma annak a különbségtételnek, hogy valaki meghatározatlan időre vagy a jog előírásainak megfelelően, az illetékes hatóság józan belátására bízva kapott hivatalt, csak az elmozdíthatóság szempontjából van jelentősége. Tudniillik, abból a hivatalból, amit valaki meghatározatlan időre (*permanens* jelleggel) kapott, az illetőt csakis súlyos okból és a jogban megszabott eljárás mód szerint lehet elmozdítani.¹³ Az olyan hivatalból viszont, amit valaki a jog előírásainak megfelelően, az illetékes hatóság józan belátására (*ad nutum*) bízva kapott, megfelelő okból az illető hatóság

7 Pius XII: m.p. *Cleri sanctitati*, 2. VI. 1957, in AAS 49 (1957) 433–600.

8 CS 352–361. kánonok.

9 Vö. CS 354. k.

10 Ez az 1917-es latin kódex terminológiája szerint megfelelt a káptalani helynöknek, a mai szóhasználat szerint pedig az eparchiai kormányzónak.

11 Az állandó kinevezés azt jelenti, hogy nincs időhöz kötve hivatalának lejárta, azaz hivatali ideje nem rögzített, meghatározatlan.

12 Ideiglenes apostoli kormányzó hivatali idejének lejárta sincs általában kifejezett dátumhoz kötve, hanem kinevező levelében ilyen kifejezések szerepelhetnek: *ad nutum Sanctae Sedis*, *ad beneplacitum Sedis Apostolicae* vagy *quosque autem haec dioecesis de proprio pastore providiatur*.

13 Vö. CIC 193. k. 1. §. CCEO 975. k. 1. §.

megítélése szerint elmozdítható.¹⁴ De a Cleri Sanctitati szerint, az apostoli kormányzóra vonatkoztatva, a fenti különbségtételnek, hogy meghatározatlan vagy ad nutum kapta az apostoli kormányzó a kinevezését, nemcsak az elmozdíthatóság szempontjából, hanem jogai és kötelezettségei szempontjából is komoly jelentősége volt.¹⁵

Ez a különbségtétel, az állandó vagy ideiglenes kinevezés lehetősége, és az ebből fakadó különbségek a jogok és kötelezettségeket tekintve, az apostoli kormányzóval kapcsolatban nem szerepel a hatályos jogban.¹⁶

Már az 1986-os Schema Codicis iuris canonici orientalis 232. kánon 1. paragrafus szerint egy kánonilag alapított egyházmegye kormányzását akár a püspöki szék betöltöttsége, akár annak megüresedése idején súlyos és különleges okokból a római pápa néha apostoli kormányzóra bízza. Jelentős különbséget fedezhetünk fel, mind a 1917-es CIC 312. kánonjával, mind a Cleri Sanctitati 352. kánonjával összevetve, hiszen nem szól a tervezet szövege semmit a kinevezés időbeliségével, annak állandó vagy ideiglenes jellegével kapcsolatban. Így az apostoli kormányzó jogait, kötelezettségeit és előjogait egyedül kinevező levele tartalmazza, azaz nincs lehetőségünk az apostoli kormányzó jogállására a kinevezés időbeliségéből következtetnünk.¹⁷

A CCEO 234. kánonja, ahogyan az már a 1986-os sémában is látható volt, már nem különbözteti meg az állandó jelleggel vagy ideiglenesen kinevezett apostoli kormányzókat, hanem csak azt kodifikálja, hogy „egy

14 Vö. CIC 193. k. 3. §. CCEO 975. k. 2. §.

15 Így a Cleri Sanctitati hatálya alatt kinevezett két apostoli kormányzó jogkörével kapcsolatban is meghatározó, hogy mind Timkó Imre 1975-ben, mind Keresztes Szilárd 1988-ban ad nutum Sanctae Sedis kaptak apostoli kormányzói kinevezést a Miskolci Apostoli Exarchátusban. Így jogkörük megegyezett a széküresedés idején az eparchiát vezető kormányzó jogaival és kötelezettségeivel.

16 Ennek fényében érthető, hogy Kocsis Fülöp 2008-as kinevező okiratában már nem jelenik meg az elődeinél még szereplő ad nutum Sanctae Sedis kifejezés, hanem helyette – a CCEO 234. k. 1. §-ában használt különbségtétel alapján – sede vacante kifejezés fordul elő. (Lásd: 5. lábjegyzet.) Azaz Kocsis Fülöp apostoli kormányzónak ugyanolyan jogkörrel vezette a széküresedésben lévő Miskolci Apostoli Exarchátust 2008 és 2011 között, amilyen jogköre volt Orosz Atanáz apostoli kormányzónak és Szocska A. Ábel apostoli kormányzónak a széküresedésben lévő Nyíregyházi Egyházmegyében 2015–2018 között.

17 Legfeljebb annyit jelenthetünk ki, hogy ha kinevezését ad nutum kapta, megfelelő okból az illető hatóság megítélése szerint elmozdítható hivatalából.

eparchia kormányzását akár az eparchiás püspöki szék betöltöttsége, akár annak megüresedése idején súlyos és különleges okokból a római pápa néha apostoli kormányzóra bízta”.¹⁸ Így – a CCEO 234. kánon 2. paragrafusa szerint – az apostoli kormányzó jogait, kötelezettségeit és előjogait kinevező levele tartalmazza. Ezen kívül nincs több előírás a Keleti Kódexben az apostoli kormányzóról szóló VII. cím I. fejezetének V. cikkelyében, azaz hiányzik belőle annak szabályozása, hogy az apostoli kormányzó hogyan kezdi meg hivatalának gyakorlását,¹⁹ hogy ha betöltött püspöki szék esetén kerül kinevezésre, milyen jogi viszonyba kerül a püspökkel és a főhellyel,²⁰ mi a teendő, ha az apostoli kormányzó akadályozva van, vagy – a Szentszék rendelkezésén kívüli más okból – elveszti hivatalát,²¹ mi történik akkor, ha meghal a pápa vagy betöltött püspöki szék esetén a püspök.²² Ugyancsak hiányzik a hatályos keleti jogból annak a szabályozása, hogy milyen speciális előírások vonatkoznak a pátriárkai vagy nagyérseki székhöz kinevezett apostoli kormányzókra.²³

Még egy helyen van nevesítve az apostoli kormányzó a Keleti Kódexben, a 984. kánon 2. paragrafusa szerint, helyi hierarchák a római pápán kívül az eparchiás püspökök, az exarcha, az apostoli kormányzó, azok, akik az előbbieknél hiányában őket a kormányzatban ideiglenesen követik, ugyanígy a főhellyel és a helyekkel. A CIC párhuzamos kánonja csak implicit módon jelzi, hogy az apostoli kormányzó helyi hierarcha, ordinárius: „A jogban az ordinárius név jelöli a római pápát, a megyéspüspököket és azokat is, akik – még ha csak ideiglenesen is – valamely részegyház²⁴ vagy a 368. kán. szerinti azzal egyenrangú közösség élén állnak,²⁵ valamint azokat, akik ezekben általános, rendes végrehajtó hatalommal rendelkeznek, vagyis az általános és a püspöki helynököket.”²⁶

18 CCEO 234. k. 1. §.

19 Vö. CS 353. k.

20 Vö. CS 356. k.

21 Vö. CS 357. k.

22 Vö. CS 358. k.

23 Vö. CS 359–361. kk.

24 Vö. Egyházmegyében, akár sede vacante, akár sede plena kinevezett apostoli kormányzó.

25 Vö. Állandó jelleggel létesített apostoli kormányzóság élén álló apostoli kormányzó.

26 CIC 134. k. 1. §.

3. Az apostoli kormányzó a Magyarországi Sajtjogú Metropolitai Egyház részleges jogának szövegtervezetében

Az apostoli kormányzó csupán implicit módon kerül említésre egy általános kivételszabály megfogalmazásában: „A megyéspüspök kifejezésen a jelen törvénytárban mindig az exarcha, illetve az egyházmegye élén ideiglenesen álló vezető is értendő, hacsak ellentétes rendelkezés nincs, vagy az a dolog természeténél fogva nem lehetséges.”²⁷ Azaz, amennyiben a sajátjogú részleges jog a megyéspüspökre utal, akkor ezek az előírások az egyházmegye élén ideiglenesen álló vezetőre, az apostoli kormányzóra is vonatkoznak. Kivéve, ha a magasabb jog ellentétes rendelkezést fogalmaz meg. Márpedig a hierarchák tanácsának tagjaival kapcsolatban – amennyiben az apostoli kormányzó nem felszentelt püspök – a közös jog ellentétes rendelkezést fogalmaz meg. Hiszen a CCEO 164. kánon 1. paragrafusa szerint a hierarchák tanácsába meg kell hívni az illető sajátjogú metropolitai egyház minden felszentelt püspökét, bárhová vannak is kinevezve, és csak őket. Azaz, ha az apostoli kormányzó nem felszentelt püspök, alapvetően nem tagja a hierarchák tanácsának. Így a fenti részleges jogszabályon alapuló egymás mellé rendelése a megyéspüspököknek és az egyházmegye élén ideiglenesen álló vezetőnek, az apostoli kormányzónak, a hierarchák tanácsának tagságával kapcsolatban ipso iure csak akkor igaz, ha a kormányzó püspöki rendben van.

Ugyanakkor a sajátjogú részleges jog a hierarchák tanácsával kapcsolatban kijelenti, hogy „a szerv tagja a Magyarországi Sajtjogú Metropolitai Egyház összes felszentelt püspöke, továbbá – az Apostoli Szentszék külön felhatalmazása alapján – a megyéspüspökkel azonos elbírálás alá eső többi főpásztor, azaz papi rendben álló exarcha és kormányzó”.²⁸ Ezen részleges

27 A Magyarországi Sajtjogú Metropolitai Egyház részleges joga (végleges szövegtervezet) 27. k. 1. §.

28 A Magyarországi Sajtjogú Metropolitai Egyház részleges joga (végleges szövegtervezet) 7. k. 2. §. Nagyon hasonlóan fogalmaz a Magyarországi Sajtjogú Metropolitai Egyház Hierarchák Tanácsának 26/2015. szám alatti Szabályzata, melyet a testület 2015. december 14-én fogadott el. Eszerint „a Hierarchák Tanácsának tagjai a Magyarországi Sajtjogú Metropolitai Egyház összes fölszentelt püspöke és csakis ők, a CCEO 164. kán. szerinti kivételeket leszámítva, valamint az az apostoli kormányzó, aki arra pápai jogon felhatalmazást kapott”. Ez a Szabályzat nem utal a papi rendben lévő exarchára és a papi rendben lévő eparchiai kormányzóra, és nem jelzi azt sem,

jogszabály nem ellentétes a közös joggal, hiszen megerősíti a CCEO 164. kánon 1. paragrafusát, miszerint alapvetően a felszentelt püspökök a tagjai a hierarchák tanácsának, de kivételt is tesz, jelesen is, az Apostoli Szentszék külön felhatalmazása alapján a papi rendben lévő apostoli kormányzó is tagja lehet a metropolitai egyház törvényhozó testületének. Az ilyen kivétel jogszerűségét az Apostoli Szentszék gyakorlata is alátámasztja. Ferenc pápa 2015. október 31-én Szocska A. Ábel OSBM szerzetesapost a nyíregyházi egyházmegye sede vacante apostoli kormányzójává nevezte ki, püspöki karakter nélkül, de a Hierarchák Tanácsában való részvételi joggal. A Keleti Egyházak Kongregációja által kiadott 209/2015. számú dekrétum bár csak általánosságban utal a kinevezett apostoli kormányzó jogaira és kötelezettségeire,²⁹ de kifejezetten elrendeli a CCEO 164. kánonban leírtaktól való eltérést és Szocska Ábel Hierarchák Tanácsában való részvételét.³⁰ A kongregáció prefektusa és titkára által aláírt határozat Ferenc pápára utal, aki elrendelte a dekrétum megalkotását és elküldését, a szokásos záró formulával, miszerint minden ellentétes hatályát veszti.³¹

Sokkal kevésbé problematikus az apostoli kormányzó részvétele a metropoliai gyűlésben. A közös jog ezzel kapcsolatban megjegyzi, hogy a metropoliai gyűlésnek hivatalból tagjai az eparchiás püspökök, a címzetes püspökök és a többi helyi hierarcha.³² Mivel az apostoli kormányzó helyi hierarchának minősül,³³ egyértelmű, hogy hivatalból tagja ennek a tanácsadó szinodális szervnek. A sajátjogú részleges jog még egyértelműbbé teszi ezt azzal, hogy a metropoliai gyűlés hivatalból tagjai között felsorolja a püspökök mellett a velük azonos elbírálás alá eső részegyházvezetőket is. Így nem kétséges a csupán papi rendben lévő apostoli kormányzó tagsága sem.

hogy erre a pápai felhatalmazásra csak akkor van szükség, ha az apostoli kormányzó nem lenne püspökké szentelve.

29 „...omnibus additis iuribus et obligationibus huic muneris adnexis, ad normam Codicis Canonum Ecclesiarum Orientalium.”

30 „Can. 164. CCEO derogatur ut Rev. mo. Szocska in Consilio Hierarcharum adesse liceat.”

31 „Contrariis quibuslibet minime obstantibus.”

32 Vö. CCEO 143. k. 1. §. 1., 2.

33 Vö. CCEO 984. k. 2. §.

4. Az exarcha a hatályos keleti Törvénykönyvben

4.1. Az exarchátus fogalma

A hatályos Keleti Kódex VIII. címében találjuk az exarchátusok és az exarchákra vonatkozó joganyagot. A Cleri Sanctitati előírásaihoz viszonyítva a kánonok száma jelentősen lecsökkent, mindösszesen 11 kánonban kodifikálta a legfőbb törvényhozó a témát.³⁴ Mivel a hatályos jogban a VIII. cím nincs további fejezetekre osztva, úgy tűnhet, hogy a CCEO már csak egyfajta exarchát ismer a korábbi jog saját terület élén álló és a nem saját terület élén álló apostoli vagy pátriárkai, érseki exarchájához képest. A valóság azonban az, hogy inkább „hae variae species sub unica inscriptione redactae sunt”,³⁵ azaz a különböző típusok egy cím alá vannak sorolva.

De mindegyik exarchátusról elmondhatjuk, „hogy Isten népének egy olyan részlete, amelyet különleges körülmények miatt nem eparchiaként hoztak létre, és amelyet területileg vagy más módon körülhatárolva lelki gondozás céljából egy exarchára bíznak”.³⁶ Újdonság a régi keleti joghoz képest, hogy megjelenik a populi Dei portio, Isten népének egy részlete kifejezés, melyet a latin Kódex a 368. kánonban felsorolt hat részegyház tekintetében használ: az egyházmegye,³⁷ a területi apátság, a területi prelatúra, az apostoli vikariátus, az apostoli prefektúra és az állandó jelleggel létesített apostoli kormányzóság. Isten népének ez az adott közössége területileg vagy más módon van körülhatárolva.³⁸ Ez is újdonság, hiszen a Cleri Sanctitati mindhárom exarchátussal kapcsolatban csak a területiség elvét emelte ki: saját terület élén álló exarcha, apostoli exarcha, aki a római pápa nevében áll olyan terület élén, mely nem tartozik pátriárka vagy érsek alá, és a pátriárkai vagy érseki exarcha, aki a pátriárka vagy érsek nevében irányít egy területet. A hatályos jog szerint a területiség mellett egyéb

34 A Cleri Sanctitati 30 kánonjához képest harmadára esett vissza a vonatkozó joganyag.

35 *Nuntia* 19 (1989), 19.

36 CCEO 311. k.

37 Természetesen a Keleti Kódex is Isten népének egy részeként határozza meg az eparchiát. Vö. CCEO 177. k. 1. §.

38 „...territorialiter vel alia ratione circumscripta...”

körülhatárolási szempontok is megjelenhetnek,³⁹ azaz alapítható személyi exarchátus is. Ezt a terület alapján vagy más módon körülhatárolt részt különleges körülmények miatt⁴⁰ nem eparchiaként alapítják meg. A Cleri Sanctitatis az apostoli és a pátriárkai vagy érseki exarchátussal kapcsolatban súlyos okokra utalt, melyek közül egyet jelölt meg: a hívek csekély számát. A hatályos jog szerint más is lehet ilyen különleges körülmény, például politikai okok miatt is dönthet úgy a hatóság, hogy exarchátust alapít eparchia helyett. Az exarchátust minden esetben – lelki gondozás céljából – egy exarchára bízák, aki a hívek saját pásztora.

4.2. Az exarchátus alapítása

A hatályos keleti jogban a pátriárkai vagy nagyérseki egyház területének határai között fekvő exarchátus létrehozására, módosítására és megszüntetésére a pátriárka vagy a nagyérsek jogosult az állandó szinódus⁴¹ beleegyezésével.⁴² A többi exarchátus esetében az Apostoli Szentszék az illetékes. Azaz a pátriárkai vagy nagyérseki egyház területének határain kívül is abszolút az Apostoli Szentszék hatásköre az exarchátusok alapításával

39 Ez összhangban van a CIC 372. k. 1. és 2. paragrafusával. „Szabálynak kell tekinteni, hogy Isten népének egyházmegyét vagy más részegyházat alkotó része területileg legyen körülhatárolva. Mégis, ahol a legfőbb egyházi hatóság megítélése szerint hasznosnak tűnik, ugyanazon a területen a hívők rítusa szerint vagy más hasonló szempontból különböző részegyházak alapíthatók.” Ugyanakkor van olyan szerzői vélemény, amely szerint a részegyházak elkülönítése tekintetében a területi elven túli szempontok, tudniillik a rítus és „más hasonló kritériumok” szerinti lehatárolás (vö. CIC 372. kán.) olyan norma, amelynek nincs megfelelő teológiai igazolása. Lásd: A. Longhitano: „Le Chiese particolari”, In: *Chiesa particolare e strutture di comunione (Il Codice del Concilio Vaticano II 5)*, Bologna 1985, 35.

40 „...ob speciale adiuncta...”

41 Kívételt képez, ha a pátriárka az állandó szinódus beleegyezésével úgy dönt, hogy az exarchátus létrehozásánál a pátriárkai egyház püspöki szinódusának beleegyezését kéri. Bár közigazgatási aktusokra a pátriárkai egyház püspöki szinódusa nem illetékes, bizonyos aktusokra nézve a pátriárka másként is dönthet. Erre példát is találhatunk az ukrán nagyérsekség területén belüli exarchátusok felállításánál, ahol a létesítő és kinevezési okmányokból egyértelmű, hogy a püspöki szinódus beleegyezésével történtek. Lásd: J. Dvořáček: *Die apostolische Exarchie in der Tschechischen Republik. Studien zur Geschichte, Gegenwart und Zukunft einer griechisch-katholischen Ostkirche*, Regensburg 2020, 101., 334. lábjegyzet.

42 Természetesen ezekről a döntéseiről a pátriárkának vagy a nagyérseknek mielőbb értesítenie kell az Apostoli Szentszékét. Vö. CCEO 85. k. 4. §.

kapcsolatban. Bár a Keleti Kódex kodifikációja során megpróbálták ezt az abszolút hatáskört gyengíteni. A PCCICOR két tagja szerette volna a következő betoldással módosítani az 1986-os SCICO 309. kánon 2. paragrafusát: „Patriarcha cooperante quando de fidelibus eius Ecclesiae agitur”,⁴³ azaz továbbra is az Apostoli Szentszék lett volna illetékes a pátriárkai és nagyérseki egyházak területének határain kívül exarchátusok létrehozására, de a pátriárkával vagy nagyérsekkel való együttműködésben, mikor egyházának híveiről van szó. Ezt a javaslatot arra hivatkozva utasították el, hogy a pátriárka vagy nagyérsek joghatósága nem terjedhet egyházának határain kívülre.⁴⁴ Ennek ellenére a hatályos jog szerint a pátriárkának és nagyérseknek joga és kötelessége, hogy megfelelő értesüléseket szerezzenek az általuk vezetett egyház területének határain kívül tartózkodó krisztushívőket illetően, akár vizitátor útján is, akit az Apostoli Szentszék hozzájárulásával küldenek ki. A látogatás elvégzése után a vizitátor küldjön jelentést a pátriárkának vagy nagyérseknek, aki az ügyet a pátriárkai egyház püspöki szinódusán megvitatva megfelelő eszközöket javasolhat az Apostoli Szentszéknek, hogy az általa vezetett egyház krisztushívői lelki javának védelméről és gyarapodásáról a világon mindenütt gondoskodjanak, akár saját parókiák és exarchátusok vagy eparchiák létrehozásával is.⁴⁵ Azaz a pátriárka és a nagyérsek tanácsolhatja az Apostoli Szentszéknek egyházuk területe határain kívüli exarchátus létrehozását. Ugyancsak az Apostoli Szentszék alapíthat exarchátust a nem pátriárkai és nem nagyérseki egyházak területén belül, azaz a sajátjogú metropolitai vagy a többi sajátjogú egyház vonatkozásában. Ezen exarchátusok alapításánál a Szentszék mindig a Keleti Dikasztériumon keresztül jár el, hiszen ez a dikasztérium a sajátjogú keleti katolikus egyházakat érintő ügyekkel foglalkozik a személyek és dolgok tekintetében. A Keleti Dikasztérium illetékes a keleti egyházak minden olyan ügyében, amelyet az Apostoli Szentszék elé kell terjeszteni, azaz az egyházak szerkezetével és szervezetével kapcsolatban is. A dikasztérium figyelemmel követi a keleti hívek azon közösségeit is,

43 *Nuntia* 28 (1989), 56.

44 E probléma összefoglalásához, mely közismerten a kodifikáció egyik legvitatottabb kérdése volt, mindenekelőtt lásd I. Žužek: “Canons Concerning the Authority of Patriarchs over the Faithful of their own Rite who Live Outside the Limits of Patriarchal Territory”, *Nuntia* 6 (1978) 3–33.

45 Vö. CCEO 148. k. 1., 3. §§.

melyek a latin egyház területi körzetein belül találhatók. Lelki szükségleteikről vizitátorok révén gondoskodik, illetve lehetőség szerint saját hierarchia révén, ahol a hívek száma és a körülmények azt megkívánják, továbbá a részegyházak alapítása tekintetében az érintett terület szerint illetékes dikasztériummal történő egyeztetés után.⁴⁶

Alapelvként szögezi le a Kódex, hogy amit a jog az eparchiákról vagy az eparchiás püspökökről mond, az exarchátusokra és az exarchákra is érvényes. Azonban kivételeket is megfogalmaz: hacsak a jog kifejezetten másként nem rendelkezik vagy a dolog természetéből az ellenkezője nem nyilvánvaló. A dolog természetéből következik, hogy ha az exarcha nincs püspökké szentelve, nem szentelheti saját maga nagyobb klerikussá alárendeltjeit. Az egyházmegyétől eltérően, melynek élén legfeljebb (egyházmegyei vagy apostoli) kormányzói minőségben állhat áldozópap, az exarchátus élén saját pásztorként papi rendben lévő exarcha is állhat. Bár ez teológiailag anomál helyzetet teremt,⁴⁷ ámde pasztorális szempontok igazolhatják, például mikor a diszmembráció feltételei már adottak, ellenben episzkopális személy még nem áll rendelkezésre.

A jog pedig eltérően rendelkezik az exarchátusokról az eparchiákhoz képest a CCEO 314–321. kánonokban. A különbségek leginkább az exarchátus jogi rugalmasságában figyelhetőek meg. Az exarchátus belső intézményrendszerének minimuma rendkívül flexibilis. Azaz a közös jogban megfogalmazott elvárásokat az eparchiai gyűlésről, az eparchiai kúriáról, a papi szenátusról, az eparchiai tanácsosok testületéről és a pasztorális tanácsról méltányos módon kell alkalmazni a személyi és helyi viszonyokra. A méltányosság fokát és módját annak a hatóságnak kell megítélnie, amely az exarchátust létrehozta vagy módosította.⁴⁸ Konkrét könnyítést is meg-

46 Vö. Franciscus, const. ap. *Predicate Evangelium*, 19. 03. 2022. *AAS* 114 (2022) 375–455. 82. cikk 1. §., 84. cikk 1. §., 85. cikk. A részegyházak alapításánál, amennyiben a kormányokkal kell tárgyalni, a Keleti Dikasztérium csakis az Államtitkárság Államok és Nemzetközi Szervezetek Részlegével, illetve az érintett püspöki konferenciákkal folytatott konzultációt követően járhat el. (PE 106. cikk)

47 A részegyházak, a püspökök és az eucharisztia teológiai kapcsolatáról lásd: Ioannes Paulus II, Adh.Ap.post-syn. *Pastores gregis*, 16. X. 2003. *AAS* 96 (2004) 825–924., Benedictus XVI, Adh.Ap.post-syn. *Sacramentum Caritatis*, 22. II. 2007. *AAS* 99 (2007) 106–180.

48 Vö. CCEO 319. k. 1. §. Ez a kánon egyébként újdonság a régi keleti joghoz képest, nem található párhuzamos norma a Cleri Sanctitatisban.

foglalmaz a hatályos keleti jog, hiszen ha a tanácsosok testülete nem alapítható meg, az exarcha létrehozhat egy legalább három, józanabb ítélőképességgű áldozópapból álló csoportot, lehetőség szerint, – ha van ilyen – a papi szenátus tagjai közül kiválogatva azokat, akiknek a beleegyezését vagy a tanácsát ki kell kérnie, valahányszor a jog azt írja elő, hogy az eparchiás püspök cselekvéséhez az eparchiai tanácsosok testületének beleegyezésére vagy tanácsára szorul.

Szintén az exarchátus jogi rugalmasságát jelzi, hogy nemcsak a pátriárkai egyház területének határai között kinevezett exarcha kérhet a pátriárkától áldozópapokat,⁴⁹ hogy azok vállalják a krisztushívők lelkipásztori gondozását, hanem a CCEO 916. k. 4. §-a szerint, még más sajátjogú egyházhoz tartozó áldozópapokat is kérhet – nemcsak a pátriárkai exarcha –, de csak a kijelölt parókus eparchiás püspökének beleegyezésével. A pátriárkai és nagyérseki exarchák – szemben az eparchiás püspökökkel, illetve az Apostoli Szentszék által kinevezett exarchákkal – nem kötelesek ad limina látogatásra sem, és az ötévenkénti írásbeli jelentésüket a pátriárkának vagy nagyérseknek kell megtenniük a rájuk bízott részegyház lelki és anyagi állapotáról. A római pápa által kinevezett exarcháknak ezt a jelentést minden ötödik évben az Apostoli Szentszéknek kell megtenniük, és ha egy pátriárkai egyházhoz tartoznak, a jelentés egy példányát mihamarabb meg kell küldeniük a pátriárkának is.

Az exarchátus létrehozásához hasonlóan az exarcha kinevezésére is más-más illetékes a pátriárkai és nagyérseki egyházak területének határai között, illetve ezen egyházak területének határain túl és a nem pátriárkai, nagyérseki egyházakban. A pátriárkai, nagyérseki egyházak határain kívül és a sem pátriárkai, sem nagyérseki egyházak tekintetében az exarchát az Apostoli Szentszék nevezi ki. A pátriárkai és nagyérseki egyház területének határai között az exarchát a pátriárka nevezi ki az állandó színódus beleegyezésével, de – amennyiben a kinevezett exarcha püspökké lesz szentelve – meg kell tartani a CCEO 181–188. kánonjait is.

49 „A pátriárka pedig lehetőség szerint tegyen eleget az exarcha kérésének. A pátriárka által meghatározott vagy meghatározatlan időre az exarchátusba küldött áldozópapokat az exarchátusba besoroltaknak kell tekinteni, és mindenben az exarcha hatalmának vannak alárendelve.” CCEO 315. k. 1., 2. §§.

4.3. Az exarcha hatalma

Az exarcha hatalmát vagy saját nevében vagy az őt kinevező hatóság nevében mintegy helyettesként gyakorolja. Az ezt megállapító 312. kánonnak nincs előzménye a Cleri Sanctitati előírásaiban, hiszen a korábbi jog saját terület élén álló és nem saját terület élén álló exarchák között tett különbséget. A saját terület élén állót egy egyházmegyei joghatóság alá nem tartozó, sajátjogú monostor apátjával azonosította, aki hatalmát saját nevében gyakorolja. A nem saját terület élén álló exarcha pedig vagy apostoli vagy pátriárkai, érseki exarcha volt, aki hatalmát az őt kinevező Szentszék vagy pátriárka, érsek nevében gyakorolja. Azaz a Cleri Sanctitati – a különböző „típusú” exarchák világos elkülönítésével – kizárta a saját nevében hatalmat gyakorló apostoli, pátriárkai, érseki exarcha lehetőségét. Azzal, hogy a hatályos jog egy kánonban rendelkezik az exarchák hatalmáról, és nem ad közelebbi támpontot a hatalom természetének eldöntéséről a kinevező vagy létesítő határozaton kívül, teret enged különböző lehetőségeknek,⁵⁰ attól függően, hogy az exarchátus része vagy nem része egy nagyobb keleti egyháznak, pátriárkai vagy nagyérseki egyház határain belül vagy kívül helyezkedik el, sajátjogú metropolitai egyházhoz tartozik, csupán sui iuris exarchátus vagy akár pluri-rituális közösség.⁵¹ Azaz a hatályos Keleti Kódex elméletileg nem zárja ki saját nevében kormányzó apostoli, pátriárkai vagy nagyérseki exarcha lehetőségét sem,⁵² sőt, „sajátjogú metropolitai egyházakban, ekkleziológiai okok miatt, egyenesen kívánatos is lenne, hogy az exarcha saját nevében gyakorolja kormányzói hatalmát”.⁵³

50 A különböző lehetőségeket lásd: F. Marti: „L'esarcato per i fedeli orientali quale prototipo della versatilità dei modelli di organizzazione ecclesiastica: ipotesi applicative e natura della giurisdizione”, *Ius Ecclesiae* 35 (2023) 190–193.

51 Jelenleg nem létesült még egy pluri-rituális exarchátus sem, azonban elméleti lehetőségként nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hiszen pluri-rituális eparchia van, pl. a Kőroői. Vö. I. Žužek: „Presentazione del Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium”, *Monitor Ecclesiasticus* 4 (1990) 591–612.

52 Azaz a hatalom természetének eldöntésében nem lehet támpont az exarcha „apostoli”, vagy „pátriárkai”, vagy „nagyérseki” jelzője, ez nem jelent automatikusan más nevében való kormányzást, helyettesi, vikáriusi hatalmat. Ez annál is inkább igaz, mert a CCEO egyszer sem használja az „apostoli” jelzőt az exarchára vonatkoztatva, és a „pátriárkai exarcha” kifejezés is csak egyszer fordul elő. (CCEO 363. k. 1.). Azaz a törvényszöveg nem tesz különbséget apostoli és más exarchák között.

53 Szabó Péter: „Szempontok az egyházmegye ideális méretéhez”, *Athanasiana* 44 (2017) 114., Szabó Péter, „L'abbazia „nullius dioecesis” ed il monastero „stauropegiaco”

Alberto Perlasca egy másik szempontot is megfogalmaz az exarcha lehetséges hatalmával kapcsolatban: „más nevében kormányzó exarcha kinevezése akkor indokolt, ha az exarchátus eparchiává alakulására – belátható időn belül – kicsi az esély, míg saját nevében kormányzó exarcha olyan exarchátus élén állhat, melyet jövőben eparchiává válás megalapozott reményében alapítottak.”⁵⁴ Annak eldöntése, hogy az exarcha milyen hatalommal vezeti a rábízott közösséget, azért is fontos, hiszen ennek fényében lehet párhuzamot vonni a latin jog szerinti egyházmegyével hasonló elbírálás alá eső részegyházakkal. Amennyiben az exarcha saját nevében kormányoz, a CIC 370. kánonban konfigurált területi apáttal, területi prelátussal állítható párhuzamba. Amennyiben annak nevében kormányoz, aki őt kinevezte, az apostoli vikáriussal, apostoli prefektussal, esetleg az állandó jelleggel létesített apostoli kormányzóság élén álló kormányzóval fedezhető föl analógia.

4.4. A helynök kinevezésének lehetősége az exarchátusokban

Azon exarchák esetében, akik saját nevükben kormányoznak, azaz saját, rendes hatalommal bírnak (*potestas ordinaria propria*), egyértelmű a helynök kinevezésének lehetősége. Ők szabadon kinevezhetnek a rájuk bízott exarchátusba akár protosyncellust, akár syncellust. De azok az exarchák, akik az őket kinevező hatóság nevében kormányoznak, rendes, de helyettesi hatalommal (*potestas ordinaria vicaria*), kérdéses ugyanez a jogosultság.⁵⁵ Lehetséges-e az, teszi föl a kérdést Dvořáček, hogy az exarcha, aki a pápa, pátriárka vagy nagyérsek nevében kormányoz helyettesi hatalommal, maga nevezzen ki ugyanilyen helyettesi hatalommal rendelkező helynököt az exarchátusban?⁵⁶

A Keleti Kódex szövegéből kiindulva nem látszik ennek akadálya. A CCEO 313. kánon egyértelmű hasonlóságot állapít meg az eparchia és az exarchátus, illetve az eparchiás püspök és az exarcha között. Jelzett kánon

comparazione storico-giuridica”, *Kanon XXI* (2010) 280–283.

54 A. Perlasca: „Gli ordinariati e gli esarcati per i fedeli orientali in relazione alle Chiese in territorio Latino”, *Quaderni di diritto ecclesiale* 28 (2015) 44.

55 A kormányzati hatalommal kapcsolatban lásd: G. Ghirlanda: „De potestate iuxta schemata a Commissione Codici recognoscendo proposita”, *Periodica de re canonica* 70 (1981) 401–428.

56 Vö. J. Dvořáček: *Die apostolische Exarchie in der Tschechischen Republik. Studien zur Geschichte, Gegenwart und Zukunft einer griechisch-katholischen Ostkirche*, 106.

csak abban az esetben helyezi kilátásba ettől a hasonlítástól való eltérés lehetőségét, amennyiben a jog kifejezetten másként rendelkezik vagy a dolog természetéből az ellenkezője nem nyilvánvaló. A keleti jog ezzel kapcsolatban kifejezetten nem rendelkezik másként, hiszen a CCEO 319. kánon szerint az eparchiai kúriáról szóló törvények az exarchát is kötelezik, miután méltányosan alkalmazták őket a személyi és helyi viszonyokra azon hatóság megítélése szerint, amely az exarchátust létrehozta vagy módosította. De a jelzett hatóság sem tekinthet el a főhelynök kinevezésétől, hiszen a hatályos jog 320. kánonja szerint az üresedésben levő vagy akadályozott exarchátus kormányzása a főhelynökre száll át, azaz a helynöki hivatal fontos szerepet kap az akadályozott vagy üresedésben lévő exarchátus átmeneti kormányzása tekintetében. Annak ellenére, hogy a 320. kánon felveti a helynök hiányának lehetőségét, amikor az akadályozott vagy üresedésben lévő exarchátus kormányzása a legkorábban áldozópappá szentelt parókusra száll át, úgy tűnik, hogy a helyettesi hatalommal rendelkező exarchának nemcsak joga, hanem kötelessége főhelynököt kinevezni,⁵⁷ aki a közös jog szabályai szerint ugyancsak rendes helyettesi hatalommal rendelkezve segíti őt az egész exarchátus kormányzásában. Ugyancsak szabadon nevezheti ki az exarcha – amennyiben az exarchátus helyes kormányzása megkívánja – a többi helynököt,⁵⁸ akik vagy az exarchátus egy meghatározott részében, vagy bizonyos típusú ügyekben, vagy egy másik sajátjogú egyházba besorolt, illetve a személyek egy bizonyos csoportjához tartozó krisztushívők tekintetében magánál a jognál fogva ugyanazzal a rendes, de helyettesi hatalommal rendelkeznek, amelyet a közös jog a főhelynöknek megad.

Ha a régi keleti jogot vesszük alapul, a helyzet még világosabb. Mind az apostoli exarcha,⁵⁹ mind a pátriárkai vagy érseki exarcha⁶⁰ tekintetében a Cleri Sanctitatis kilátásba helyezi helynök kinevezését, és ezzel kapcsolatban a püspök jogaira és kötelezettségeire utal.⁶¹

57 Vö. CCEO 245. k.

58 Vö. CCEO 247. 1. §.

59 Vö. CS 367. k. 3. §.

60 Vö. CS 391. k.

61 Vö. Papp Antal, mint állandó jelleggel kinevezett apostoli kormányzó, a megyéspüspök jogaival és kötelezettségeivel rendelkezett. Ezt Marmaggi prágai nunciusnak, 10.737. számú, az Eperjesi és Munkácsi egyházmegyéknél Magyarországon maradt parókiáiból Apostoli Kormányzóságot létesítő dekrétumából is egyértelmű.

4.5. Az exarchátusi szék akadályoztatása és megüresedése

Ahogy már mondtuk, az exarchátus jogintézményének egyik legjellegzetesebb tulajdonsága a flexibilitás. Ez a rugalmasság, ami a közös joghoz képest egyszerűsítésnek tűnhet, tetten érhető az exarchátusi szék akadályoztatása vagy a megüresedés esetére hozott törvényekben. Amíg a közös jog 15 kánonban részletezi az eparchiás püspöki szék megüresedése vagy akadályoztatása esetén életbe lépő törvényeket, különválasztva a pátriárkai, nagyérseki egyház területének határain belül fekvő eparchiás székeket az egyéb püspöki székektől, addig az exarchátusokra vonatkozóan csupán egy kánon érinti ezt a témát, nem különválasztva a szék megüresedését a szék akadályoztatásától, és nem kitérve a különböző hatalommal kormányzó exarchákra. A jelzett kánon a következőképpen fogalmaz: „Az üresedésben levő vagy akadályozott exarchátus kormányzása a főhelynökre vagy ennek hiányában a legkorábban áldozópappá szentelt parókusra száll át. Annak, akihez az exarchátus kormányzása ideiglenesen kerül, mihamarabb értesítenie kell azt a hatóságot, amely joga az exarcha kinevezése, hogy gondoskodjék erről; időközben azonban élhet mindazokkal az akár rendes, akár megbízotti jogokkal és felhatalmazásokkal, amelyekkel az exarcha bírt, hacsak ezeket nem személyes adottságai miatt bízták az exarchára.”⁶²

Az exarchátusi szék akadályoztatásával kapcsolatban az imént idézett 320. kánon 1. paragrafusa könnyen összeegyeztethető az eparchiás püs-

(„...cum omnibus iuribus praerogativis obligationibus Episcopis residentialibus propriis.”) Így Vaskovics Antalnak 1924-ben, illetve Szántay-Szémán Istvánnak 1925-ben történő helynöki kinevezésének jogszerűségéhez nem fér kétség. Ellenben Dudás Miklós 1946-os apostoli kormányzói kinevezése már csak általánosságban fogalmaz: „...cum omnibus facultatibus huic muneris adnexis, donec S. Sede aliter provisum fuerit.” Szántay-Szémán István 1960-ban bekövetkezett halála után Dudás Miklós a kormányzóság közvetlen irányítását saját magának akarta fenntartani, és nem kívánt helynököt kinevezni, mégpedig kánonjogi okokra hivatkozva, hogy mint apostoli kormányzó ezt nem teheti meg. A háttérben azonban a miskolci apostoli kormányzóságban lévő békepapok és Dudás közötti feszültség húzódozott meg. Dudás püspök, a konfliktus enyhítése érdekében, 1961 februárjában Juhász Dénes ózdi parókust nevezte ki a kormányzóság helynökévé. Vö. Véghseő Tamás (szerk.): *Források a magyar görögkatolikusok történetéhez, VI. kötet, 1939–1972*, Nyíregyháza 2022, 683–685.

62 CCEO 320. k. 1–2. §§.

pöki szék akadályoztatására hozott jogszabállyal.⁶³ Ha az exarchátusi szék az exarcha fogsága, kiutasítása, száműzetése vagy képtelensége miatt annyira akadályozva van, hogy maga az exarcha még levél útján sem tud érintkezni a rábízott krisztushívőkkel, az exarchátus kormányzását a főhelynök vagy ennek hiányában a legkorábban áldozópappá szentelt parókus látja el. A főhelynöknek, illetve hiánya esetén a legkorábban áldozópappá szentelt parókusnak, amennyiben egy pátriárkai egyház területének határain belüli exarchátusról van szó, mielőbb értesítenie kell a pátriárkát az exarchátusi szék akadályoztatásáról és a hivatal átvételéről; egyéb esetben az Apostoli Szentszéket.

Az exarchátusi szék megüresedésénél a következő a helyzet: a főhelynök (hiánya esetén a legkorábban áldozópappá szentelt parókus), akire az üresedésben levő exarchátus kormányzása szállt, az illetékes hatóság értesítése mellett mindaddig hivatalban marad, míg az új exarcha hivatalát kánonilag birtokba nem veszi. Azaz a főhelynök (hiánya esetén a legkorábban áldozópappá szentelt parókus) a pátriárkai egyház területének határain belül értesíti a pátriárkát,⁶⁴ egyéb esetben az Apostoli Szentszéket, és ha egy pátriárkai egyházhoz tartozik, a pátriárkát is. De ebben az esetben a pátriárkai egyház területén belül fekvő exarchátusi székek megüresedésekor nem nevezhet ki a pátriárka exarchátusi kormányzót a szék megüresedéséről kapott értesüléstől számított egy hasznos hónapon belül, csupán az a feladata, hogy gondoskodjon arról, hogy az üresedésben levő exarchátusi székbe mielőbb, mégpedig a közös jog által előírt határidőn belül, méltó és megfelelő exarcha kerüljön. Nem pátriárkai egyház területén belüli exarchátusi szék megüresedésekor pedig a tanácsosok testületének vagy a legalább három, józanabb ítélőképességű áldozópapból álló csoportnak nem lehet az exarchátusi szék megüresedéséről kapott értesüléstől számított nyolc napon belül exarchátusi kormányzót választani, csupán a jog előírásai szerint közreműködhetnek a főhelynök (hiánya esetén a legkorábban áldozópappá szentelt parókus)

63 Vö. CCEO 233. k. 1–3. §§.

64 Aki az exarchátusi szék megüresedéséről mielőbb értesítse az Apostoli Szentszéket. Vö. CCEO 220. k. 1.

kormányzásában.⁶⁵ Az, akihez az exarchátus kormányzása ideiglenesen került, ezen időszak alatt nem csupán azzal a hatalommal kormányozhat, amelyet a közös jog a főhelynökre nézve elismer, hiszen élhet mindazokkal az akár rendes, akár megbízotti jogokkal és felhatalmazásokkal, amelyekkel az exarcha bírt, hacsak ezeket nem személyes adottságai miatt bízták az exarchára.⁶⁶

A minden keleti katolikus egyházra vonatkozó közös jog tizenegy kánonjában egyetlen helyen van utalás – az exarchával kapcsolatban – a részleges jogra. „Az az exarcha, aki nincs püspökké szentelve, feladatának időtartama alatt a püspök utáni első méltóság kiváltságaival és jelvényeivel bír. E kiváltságoknak és jelvényeknek a feladat megszűnte utáni megmaradásáról vagy meg nem maradásáról tartsák meg a részleges jogot.”⁶⁷ Nagyon hasonlóan rendelkezett a papi rendben lévő apostoli exarchák kiváltságairól a régi keleti alkotmányjogot tartalmazó Cleri Sanctitati is, miszerint „az apostoli exarchák, ha püspökök, megilletik

65 Az exarchátusi szék megüresedése esetén már a régi keleti jog is kizárta az exarchátus ideiglenes vezetőjének (akkori szóhasználat szerint: konzultori/káptalani helynök, mai szóhasználat szerint: exarchai kormányzó) választását. A Cleri Sanctitati 384. kánonja szerint exarchátusban lévő széküresedés esetén a proexarcha veszi át a kormányzást, akit az apostoli exarcha jelölt ki, amikor először megérkezett a területére. Ennek a proexarchának az apostoli exarcha életében semmi hatalma nincs, kivéve azt, amivel az exarcha megbízta. Ha az exarchai szék megüresedett, a proexarcha átveszi a kormányzást, s ebben a hivatalában is marad, amíg az Apostoli Szentszék másként nem rendelkezik. A kormányzást átvevő proexarcha egyrészt mielőbb tájékoztatja a Szentszékét a kialakult helyzetről, másrészt rögtön kijelöl egy világi klerikust vagy szerzetest, aki utóda lesz, amennyiben az ő kormányzása a Szentszék rendelkezésén kívüli okból megszűnik. Amennyiben nincs proexarcha, vagy akadályozva van a kormányzás átvételében, akkor az exarchátusban a rangidős van a Szentszéktől megbízva, az tudniillik, aki a területen jelen van és legrégebben teljesít az adott exarchátusban szolgálatot. Ennek eldöntésében a kinevező okmány számít. Ha több rangidős atya is volna, akkor közülük az, akit korábban szenteltek pappá. Ennek tükrében Timkó Imre 1972-es és Keresztes Szilárd 1988-as miskolci konzultori helynökké választása, úgy tűnik, nem volt összhangban a Cleri Sanctitati előírásaival. Vö. Szabó Péter: *Fejezetek a magyar görögkatolikus jogtörténetből. Jogforrások, kormányzati berendezkedés, ritustagság. (1771–1972)*, Nyíregyháza 2023, 141.

66 Vö. CCEO 320. k. 2. §.

67 CCEO 321. k. 1–2. §§.

azok a tiszteletbeli kiváltságok, melyeket a jog, a címzetes püspököknek engedélyez; ha azonban nem püspökök, területén és hivatali ideje alatt, a püspök utáni első méltóság kiváltságaival és jelvényeivel bír, saját rítusának előírásai szerint”.⁶⁸ Ellentétben a hatályos keleti Törvénykönyvvel, a Cleri Sanctitati semmit nem írt a papi rendben lévő apostoli exarcha tiszteletbeli kiváltságairól arra az esetre, ha megszűnt az exarcha feladata, csupán azt rögzítette, hogy saját területén és hivatali ideje alatt milyen kiváltságokkal és jelvényekkel bír. A Keleti Kódex viszont a részleges jog hatáskörébe utalta a kiérdemesült pap exarcha kiváltságainak és jelvényeinek megmaradásáról vagy meg nem maradásáról szóló döntést.

A 321. kánon 2. paragrafusában a „ius particulare” kifejezés szerepel minden további specifikáció nélkül (szemben pl. a „ius particulare Ecclesiae sui iuris”/„patriarchalis” stb. kifejezésekkel). Ezen utalások esetében a kérdést a CCEO a megyéspüspök vagy egyéb jogalkotó hatáskörébe utalja. Tehát az exarcha, mint valódi törvényhozó, exarchátusi törvény keretében kell, hogy megalkossa a kiérdemesült pap exarcha kiváltságainak és jelvényeinek megmaradásáról vagy meg nem maradásáról szóló jogszabályokat, természetesen csak a rábízott exarchátus tekintetében. Azonban a sajátjogú és az alacsonyabb szintű, akár exarchátusi részleges törvényhozói szintek kompetenciái nincsenek hermetikusan elszeparálva egymástól. A szeparáció azt jelentené, hogy mindig és kizárólagosan akár az exarcha, illetve a sajátjogú törvényhozó lenne illetékes, attól függően, hogy a Kódex egy adott kérdésnél a „ius particulare”, avagy a „ius particulare Ecclesiae sui iuris” kifejezést alkalmazza-e. „Ezzel szemben a sajátjogú kompetencia a »szimpla« részleges jog kifejezéssel jelölt kérdésekre is kiterjed, objektíve indokolt esetekben ilyen kérdésekről is kiadható sui iuris jogszabály.”⁶⁹

68 CS 387. k. 1. §.

69 Szabó Péter: „A fegyelmi önállóság, mint a »sajátjogú egyház« specifikus jellemzője: az autonómia mértéke és funkciója”, *Athanasiana* 19 (2004) 51.

Amint ez így is lett a Magyarországi Sajatjogú Metropolitai Egyházban is, hiszen a kiérdemesült pap exarcha kiváltságainak és jelvényeinek megmaradásáról vagy meg nem maradásáról sajátjogú szintű jogszabály született.⁷⁰

Annak ellenére, hogy a közös jogban nincs több konkrét utalás a részleges jogra az exarchátusokkal és az exarchával kapcsolatban, a Magyarországi Sajatjogú Metropolitai Egyház részleges jogának szövegtervezetében négy kánon⁷¹ is ezzel a témával foglalkozik. Ennek az az oka, hogy indokolt esetben sajátjogú részleges norma adható minden olyan kérdésben is, amelyekről a hatályos keleti törvénykönyv nem/sem szól, avagy legalábbis nem ad róluk érdemi szabályozást. A sajátjogú részleges jog mozgásterére így jelentősen bővült azáltal is, hogy az új törvénykönyvből számos olyan kérdést hagytak el, melyet a korábbi keleti jog még kódex szinten szabályozott. De generális törvényhozói jellegű szervekről lévén szó, emellett értelemszerűen potenciális hatáskörükbe tartoznak az olyan kérdések is, melyekről korábban sem szólt felsőbb norma.⁷²

70 Az objektív ok, ami miatt ebben a kérdésben *sui iuris* és nem exarchátusi törvény született, hogy 2015-től nincs görögkatolikus exarchátus Magyarországon. Az ok, amiért mégis a CCEO 321. k. 2. §-át érintő (jövőbeli) esetleges joghézag megszüntetése mellett döntött a Hierarchák Tanácsa, az az, hogy elméletileg nincs kizárva a jövőben ilyen szintű részegyház alapítása a Magyarországi Sajatjogú Metropolitai Egyházban, amelynek élén, episzkopális személyek hiányában, akár papi rendben lévő exarcha is állhat majd.

71 A Magyarországi Sajatjogú Metropolitai Egyház részleges joga (végleges szövegtervezet) 7. k. 2. §., 27–29. kk.

72 A sajátjogú részleges jogalkotásnak természetes határt szab a normahierarchia elve, miszerint az alacsonyabb szintű törvényhozó nem hozhat érvényesen olyan törvényt, amely ellentétes a magasabb szintű joggal. Vö.: CCEO 985. k. 2. §. Ugyanakkor a „*lex praeter ius superiore*” és a „*lex contra ius superiore*” határterületeinek vizsgálata, azaz a sajátjogú részleges jogalkotás technikai limitjeinek meghatározása meglehetősen összetett problematika. Vö. Szabó Péter: „A fegyelmi önállóság, mint a »sajatjogú egyház« specifikus jellemzője: az autonómia mértéke és funkciója”, 53–80.

5. Az exarcha és az exarchátus a Magyarországi Sajatjogú Metropolitai Egyház részleges jogának szövegtervezetében

Az exarcháról – az apostoli kormányzóhoz hasonlóan – a következőképpen fogalmaz a sajátjogú részleges jog, egy általános kivételszámban: „A megyéspüspök kifejezésen a jelen törvénytárban mindig az exarcha, illetve az egyházmegye élén ideiglenesen álló vezető is értendő, hacsak ellentétes rendelkezés nincs, vagy az a dolog természeténél fogva nem lehetséges. Hasonló módon az »egyházmegye« kifejezésen az exarchátus is értendő.”⁷³ Azaz, amennyiben a sajátjogú részleges jog a megyéspüspökre és az egyházmegyére utal, akkor ezek az előírások az exarchátus élén álló exarchára is vonatkoznak. Kivéve, ha a magasabb jog ellentétes rendelkezést fogalmaz meg. Márpedig a hierarchák tanácsának tagjaival kapcsolatban – amennyiben az exarcha nem felszentelt püspök – a közös jog ellentétes rendelkezést fogalmaz meg. Hiszen a CCEO 164. kánon 1. paragrafusa szerint a hierarchák tanácsába meg kell hívni az illető sajátjogú metropolitai egyház minden felszentelt püspökét, bárhová vannak is kinevezve, és csak őket. Azaz, ha az exarcha nem felszentelt püspök, alapvetően nem tagja a hierarchák tanácsának. Így a fenti részleges jogszabályon alapuló egymás mellé rendelése a megyéspüspöknek és az exarchátus élén álló exarchának a hierarchák tanácsának tagságával kapcsolatban csak akkor igaz, ha az exarcha püspöki rendben van. A megyéspüspök és az exarcha egymásnak való kölcsönös megfeleltetését erősíti az a jogszabálytervezet is, miszerint „ha az exarchai hivatal betöltésére két egyformán alkalmas pap közül az egyik nőtlen, míg a másik nő, lehetőleg az előbbi javasolják a hivatatra”.⁷⁴ Hiszen csak így van lehetőség arra, hogy a kinevezett exarcha a püspöki rendben is részesüljön.⁷⁵

73 A Magyarországi Sajatjogú Metropolitai Egyház részleges joga (végleges szövegtervezet) 27. k. 1. §. Vö. CCEO 313. k.

74 A Magyarországi Sajatjogú Metropolitai Egyház részleges joga (végleges szövegtervezet) 27. k. 4. §. Az exarcha személyére a hierarchák tanácsa tehet javaslatot. Vö. CCEO 168. k.

75 Vö. CCEO 180. k. 3.

Ugyanakkor a sajátjogú részleges jog a hierarchák tanácsával kapcsolatban kijelenti, hogy „a szerv tagja a Magyarországi Sajatjogú Metropolitai Egyház összes felszentelt püspöke, továbbá – az Apostoli Szentszék külön felhatalmazása alapján – a megyéspüspökkel azonos elbírálás alá eső többi főpásztor, azaz papi rendben álló exarcha és kormányzó”.⁷⁶ Ezen részleges jogszabály nem ellentétes a közös joggal, hiszen megerősíti a CCEO 164. kánon 1. paragrafusát, miszerint alapvetően a felszentelt püspökök a tagjai a hierarchák tanácsának, de kivételt is tesz, jelesül is az Apostoli Szentszék külön felhatalmazása alapján a papi rendben lévő exarcha is tagja lehet a metropolitai egyház törvényhozó testületének. Ilyen kivételre még nem volt példa a magyar görögkatolikus egyházban, hiszen amikor megalakult a Hierarchák Tanácsa, már nem volt görögkatolikus exarchátus Magyarországon.

Sokkal kevésbé problematikus az exarcha részvétele a metropoliai gyűlésben. A közös jog ezzel kapcsolatban megjegyzi, hogy a metropoliai gyűlésnek hivatalból tagjai az eparchiás püspökök, a címzetes püspökök és a többi helyi hierarcha.⁷⁷ Mivel az exarcha helyi hierarchának minősül,⁷⁸ egyértelmű, hogy hivatalból tagja ennek a tanácsadó szinodális szervnek. A sajátjogú részleges jog még egyértelműbbé teszi ezt azzal, hogy a metropoliai gyűlés hivatalból tagjai között felsorolja a püspökök mellett a velük azonos elbírálás alá eső részegyházvezetőket is. Így nem kétséges a papi rendben lévő exarcha tagsága sem.

76 A Magyarországi Sajatjogú Metropolitai Egyház részleges joga (végleges szövegtervezet) 7. k. 2. §.

77 Vö. CCEO 143. k. 1. §. 1., 2.

78 Vö. CCEO 984. k. 2. §.

A papi rendben lévő exarchával kapcsolatban – ahogyan láttuk – a CCEO csak arra utal, hogy az az exarcha, aki nincs püspökké szentelve, feladatának időtartama alatt a püspök utáni első méltóság kiváltságaival és jelvényeivel bír. A sajátjogú részleges jog ezt kiegészíti azzal, hogy „a pap exarcha sajátos jelvénye a tau-végű pásztorbot. Azonban azt is egyértelművé teszi, hogy a kiérdemesült pap exarcha exarchai kiváltságokkal és jelvényekkel nem élhet.”⁷⁹

A következő sajátjogú részleges jogszabálytervezet szerint „azokat az előírásokat, amelyek az igen kis személyi létszám, vagy a túl szűkös anyagi források miatt egy exarchátusra túlzott terheket rónának, a szóban forgó részegyházban az adott személyi és helyi körülményekhez igazítva kell megtartani”.⁸⁰ A közös jog ezzel kapcsolatban az eparchiai gyűlésre, az eparchiai kúriára, a papi szenátusra, a tanácsosok testületére és a pasztorális tanácsokra utal. Az ezekre vonatkozó jogszabályokat méltányosan kell alkalmazni, a személyi és helyi viszonyokra tekintettel, azon hatóság megítélése szerint, amely az exarchátust létrehozta vagy módosította. A sajátjogú részleges jog nemcsak a CCEO 319. k. 1. paragrafusában nevesített törvényekkel kapcsolatban, hanem az összes olyan előírással kapcsolatban kilátásba helyezi a személyi és helyi körülményekhez való igazítás lehetőségét, melyek az igen kis személyi létszám vagy a túl szűkös anyagi források miatt egy exarchátusra túlzott terheket rónának.⁸¹ Az erről szóló döntést pedig nem az exarchátust létrehozó vagy módosító hatóság hatáskörébe utalja a részleges jog, hanem az ideiglenes enged-

79 A Magyarországi Sajátjogú Metropolitai Egyház részleges joga (végleges szövegtervezet) 28. k. Vö. CCEO 321. k. 2. §.

80 A Magyarországi Sajátjogú Metropolitai Egyház részleges joga (végleges szövegtervezet) 27. k. 2. §. Vö. CCEO 319. k.

81 Egy konkrét példát is megemlít a sajátjogú részleges jog tervezete, a vagyonjog területéről. Ha egy exarchátus híveinek kis létszáma és/vagy a rendelkezésre álló javak szerény mértéke indokolja, részleges jogszabályok keretében – például a sajátjogú gazdálkodási törvényben – mind a „nagyobb értékű”, mind a „rendkívüli”, mind pedig az „elidegenítési jellegű” cselekményekre vonatkozó szabályok összehatárainak megfelelő mértékű csökkentése megfontolandó. Vö. A Magyarországi Sajátjogú Metropolitai Egyház részleges joga (végleges szövegtervezet) 144. k.

ményekről – az érintett papi szenátus (vagy az azt helyettesítő szerv) és sajátjogú egyház többi püspökének véleményének kikérése után – az exarcha dönt. Ha az exarchátus a későbbiekben egyházmegyévé fejlődik, az imént említett könnyítések automatikusan hatályukat veszítik.

Hiszen az exarchátus lényegéből fakadó célja, hogy eparchiává váljon. Ennek érdekében „az exarchátus élén álló főpásztor és az exarchátus minden tagja egy szívvel munkálkodik azért, hogy részegyházuk mielőbb elérje az egyházmegyévé alakuláshoz szükséges fejlettségi szintet és feltételeket”.⁸² S ez nemcsak az exarchának és az exarchátus tagjainak a kötelessége, hanem „a népesebb klérussal és jelentősebb anyagi forrásokkal rendelkező részegyházak lehetőségeikhez képest *önzetlenül* támogassák a fejlődésüknek még kezdeti szakaszát járó exarchátusokat. Az e tárgykörbe tartozó kérdésekről hozott döntéseknél mindig a Magyarországi Sajátjogú Metropolitai Egyház egészének javát is megfelelően szem előtt kell tartani.”⁸³

82 A Magyarországi Sajátjogú Metropolitai Egyház részleges joga (végleges szövegtervezet) 27. k. 3. §.

83 A Magyarországi Sajátjogú Metropolitai Egyház részleges joga (végleges szövegtervezet) 29. k.